Note

[1] Finanţate de către Academia Română, prin intermediul Institutului de Arheologie şi Istoria Artei din Cluj, şi DMASI Bucureşti (campania I), sub conducerea semnatarului acestor pagini, ele vor continua şi în anii viitori. Publicarea descoperirilor începe tocmai prin acest tezaur.

[2] Emil Sigerius, *Chronik d. Stadt Hermannstadt 1100–1929*, Sibiu, 1930, p. 7.

[3] Pentru preţurile din epocă vezi spre orientare S. Goldenberg, *Clujul în sec. XVI. Producţia şi schimbul de mărfuri*, Bucureşti, 1958, p. 319–340.

[4] O listare a tezaurelor la Fr. Pap, ActaMN, 21, 1984, p. 544–545.

[5] Z. Székely, *SCN*, 1, 1957, p. 241–246.

LE TRÉSOR MONÉTAIRE DE PIÈCES EN OR DE 1540 TROUVÉ A VINŢU DE JOS (DÉP. D'ALBA)

RÉSUMÉ

Le 1-er septembre 1993, à l'occasion des recherches archéologiques entreprises à Vinţu de Jos (dans le cloître dominicain bâti au XIV e siècle et transformé vers le milieu du XVI e siècle en manoir), on a découvert dans une annexe du bâtiment un puits-citerne. De cet endroit furent mises au jour beaucoup de matériaux archéologiques. Parmi eux occupent une place de choix huit monnaies en or, des florins frappés en 1540. La description de ces pièces avère certaines petites variations de coin. On estime qu'il s'agit de monnaies frappées à Sibiu (Hermannstadt) dans l'intervalle 1540–1551. Dans ce dernier an, le responsable monétaire, par hasard exactement le propriétaire du chateau de Vinţu de Jos, fut assasiné ici-même.

Le trésor, par ses dimensions et son importance historique, est de menue signification. Quand même, il soutient l'utilisation des coins de 1540 dans le monnayage de la Transylvanie jusqu'en 1551 (date d'une conquête autrichienne éphémère). La composition de cette découverte monétaire reste sans analogies dans notre espace géographique et dans l'époque; les conditions de découverte, elles aussi, ne font que la singulariser.

EXPLICATION DES FIGURES

Pl. I–III. Les monnaies du trésor de Vinţu de Jos.

MONEDELE DE AUR OTOMANE DIN TEZAURUL DE LA BĂLŢATA, RAIONUL CRIULENI, REP. MOLDOVA

ANA NICULIŢĂ
şi *EUGEN NICOLAE*

Descoperit întâmplător în 1961, tezaurul de monede şi podoabe de la Bălţata figurează în repertoriul lui A.A. Nudelman sub forma unei liste a monedelor, al căror total ar fi fost de 263, dintre care 20 de aur (Imperiul Otoman, Ungaria, Veneţia), iar celelalte de argint (Transilvania, Ungaria, Polonia, diferite state germane, Ţările de Jos spaniole şi Olanda)[1]. Într-un articol recent, P.P. Bârnea, A.A. Nudelman şi T.F. Rjaboj au prezentat vasul de lut în care a fost depus şi cele 17 bijuterii recuperate, în timp ce pentru monede au oferit aceeaşi listă, altfel structurată, menţionând, că totalul lor ar fi fost de 284, dintre care 20 de aur [2]. În aşteptarea precizărilor pe care le va aduce reexaminarea întregului depozit, care urmează a fi editat cu mai multe detalii de către un colectiv coordonat de V. Butnariu [3], vom prezenta lotul de monede de aur otomane (altâni) raportându-ne numai la ceea ce s-a publicat despre această descoperire. Fără a intra în amănunte, atragem atenţia că tezaurul, datat după 1622, pare să se situeze mai degrabă în epoca lui Mihai Viteazul. Din cele doar trei monede aparţinând secolului al XVII-lea, două nu au fost recuperate şi, se pare, nici examinate de editori [4], iar cealaltă (bătută în 1622) trebuie confirmată. Este necesară o anchetă la locul descoperirii, o contaminare fiind posibilă deoarece de la Bălţata, unde există vestigii medievale, provin şi descoperiri monetare izolate [5]. În lista citată sunt cuprinse următoarele piese otomane: Süleyman I – 7 exemplare (din care şase cu anul 3 al domniei şi una cu anul 7), Selim al II-lea – 1 exemplar (cu anul de domnie neprecizat), Murad al III-lea – 4 exemplare (cu anul 6 al domniei). Pentru citirea anului de domnie, care de fapt nu figurează pe astfel de monede, există bineînţeles o explicaţie, pe care vom încerca s-o descifrăm. Monedele se prezintă după cum urmează:

Süleyman I 926-974 H (1520-1566)

Kostantaniye

Av. Sultan Süleyman / bin Selim han / azze nasrühü duribe fi / Kostantaniye / sene 926. Siglă asemănătoare cu litera v pe iniţiala lui Selim. Finala cuvântului han în formă uzuală aplicată peste elif. Ornament cordiform cu vârful sus pe Kostantaniye, în dreapta.

Rv. Daribun nadri / sahibül izzi vennasri / filberri velbahr. Sigle la începutul fiecărui rând: ·/· ?; floare de crin (sau săgeată cu vârful jos); ornament cordiform cu vârful jos. Sigle asemănătoare cu litera v în finalul fiecărui rând (ultima neclară). Cf. Pere[6] 178.

BSNR, LXXXVI – LXXXVII, 1992–1993, p. 167–177

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

1. AV → 3,38 g; 20 mm.

Av. Ca mai sus, dar finala cuvântului han desfăcută, aplicată peste elif.
Rv. Ca mai sus. Sigle la începutul primului şi celui de-al treilea rând: ornament cordiform cu vârful sus şi ornament cordiform cu vârful jos. Siglă neclară în finalul rândului al doilea, după ve. Dublă frapă.
Cf. Pere 178.

2. AV ↗ 3,46 g; 20 mm.

Sidrekıpsı

Av. Sultan Süleyman / bin Selim han / azze nasrühü duribe / Sidrekıpsı / sene 926. Finala numelui atelierului întoarsă pe dedesubt şi prelungită până sub iniţială. Floare de crin (sau săgeată cu vârful în jos) pe iniţiala lui Selim.
Rv. Ca mai sus. Sigla x la începutul primului rând. Extremitatea finalei ultimului cuvânt şi partea stângă a lui vav de deasupra lui intersectate de câte o linie scurtă sugerând flori de crin.
Cf. Pere 187.

3. AV ↗ 3,40 g; 20 mm.

Mısır

Av. Sultan Süleyman şah / bin sultan Selim şah / azze nasrühü duri / fi / be Mısır / sene / 926.
Rv. Daribun nadri / sahibül izzi vennasri / fi / elberri velbahr. Jos, sigla v cu laturile curbate.
Cf. Pere 180.

4. AV ↑ 3,43 g; 20 mm.

Av. Süleyman / sultan şah / bin Selim han / azze nasrühü duribe / fi / Mısır sene / 926. Lâm din Selim între ornamente cordiforme cu vârful sus, cel din dreapta cu prelungirile laterale mai lungi şi curbate. Sigla v cu laturile curbate în dreapta anului; în stânga, neclar.
Rv. Daribun nadri / sahibül izzi vennasri / fi elberri velbahr. Sigla v cu laturile curbate pe capătul din stânga al lui hib scris median. Câte un ornament cordiform cu vârful sus la începutul şi în finalul rândului al doilea. Ornament cordiform cu vârful jos la începutul rândului al treilea.
Cf. Pere 180-182.

5-6. AV ↖ 3,48 g; 20 mm. ← 3,39 g; 20 mm.

Av. Ca mai sus, dar câte o siglă v cu laturile curbate în dreapta şi în stânga anului.
Rv. Ca mai sus.
Cf. Pere 180-182.

7. AV ↗ 3,44 g; 20 mm.

Av. Ca mai sus, dar sigla v cu laturile curbate în stânga anului; în dreapta, neclar.
Rv. Ca mai sus.
Cf. Pere 180-182.

8. AV ↖ 3,48 g; 20 mm.

Selim al II-lea 974-982 H (1566-1574)

Haleb

Av. Sultan Selim şah / bin sultan Süleyman han / azze nasrühü duribe / fi Haleb / sene / 974. Combinaţie a două ornamente cordiforme pe iniţiala cuvântului şah. Ornament cordiform cu vârful jos pe finala cuvântului sultan din al doilea rând. Ornament cordiform cu vârful spre stânga sub Süleyman. Ornament cordiform cu vârful spre stânga-sus în dreapta lui fi.
Rv. Daribun nadri / sahibül izzi vennasri / filberri velbahr. Ornament cordiform cu vârful jos la începutul primului rând. Combinaţie a două ornamente cordiforme pe nadri, în dreapta lui fi şi în stânga primului ve.
Cf. Pere 235 (acelaşi avers).

9. AV ↖ 3,34 g; 20 mm.

Murad al III-lea 982-1003 H (1574-1595)

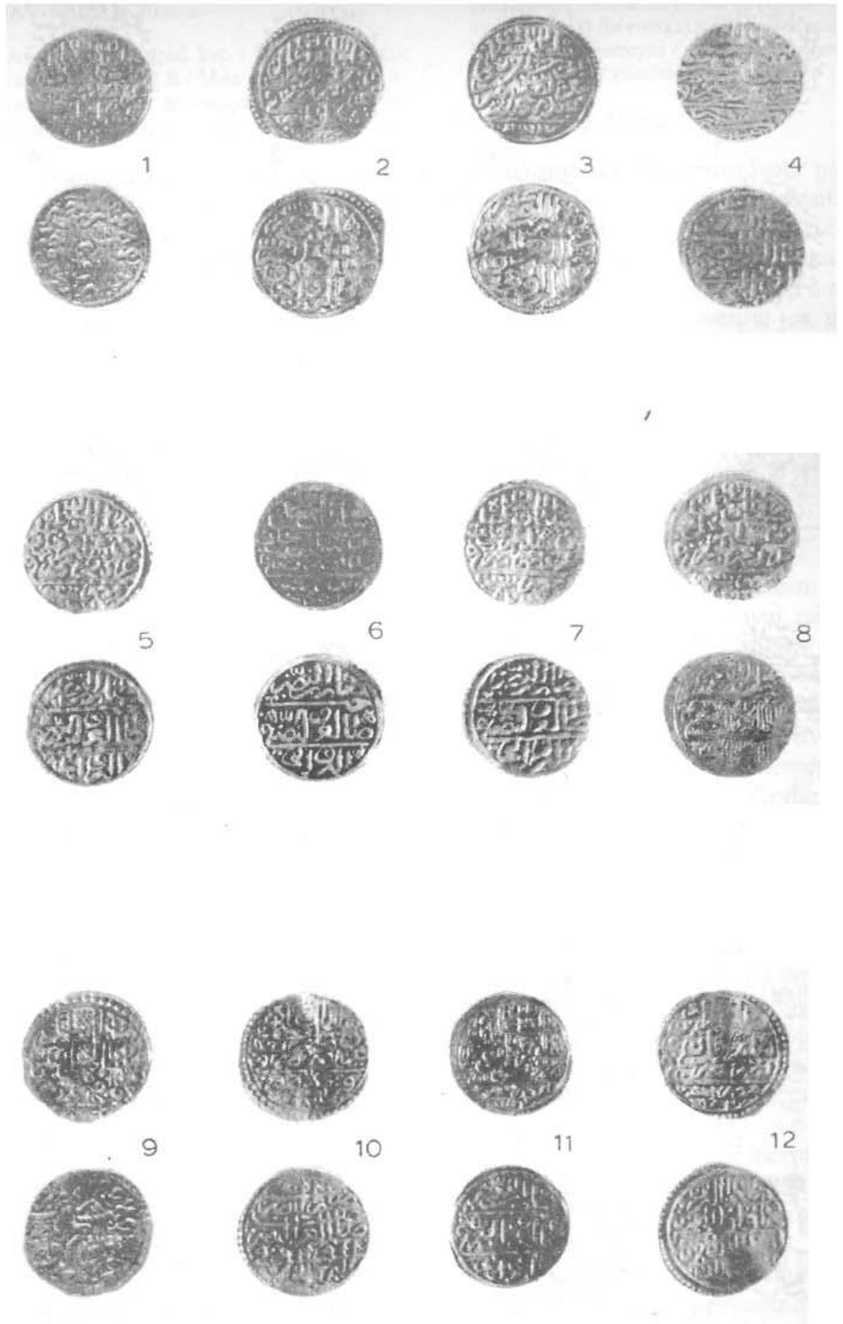
Karatova

Av. Sultan Murad / bin Selim han / azze nasrühü duribe / fi / Karatova / sene / 982. Fi descrie în mijloc un ornament cordiform cu vârful sus.
Rv. Daribun nadri / sahibül izzi vennasri / elberri velbahr. Siglă v ? aplecată spre stânga deasupra capătului din dreapta al lui fi.

10. AV ↖ 3,40 g; 20 mm.

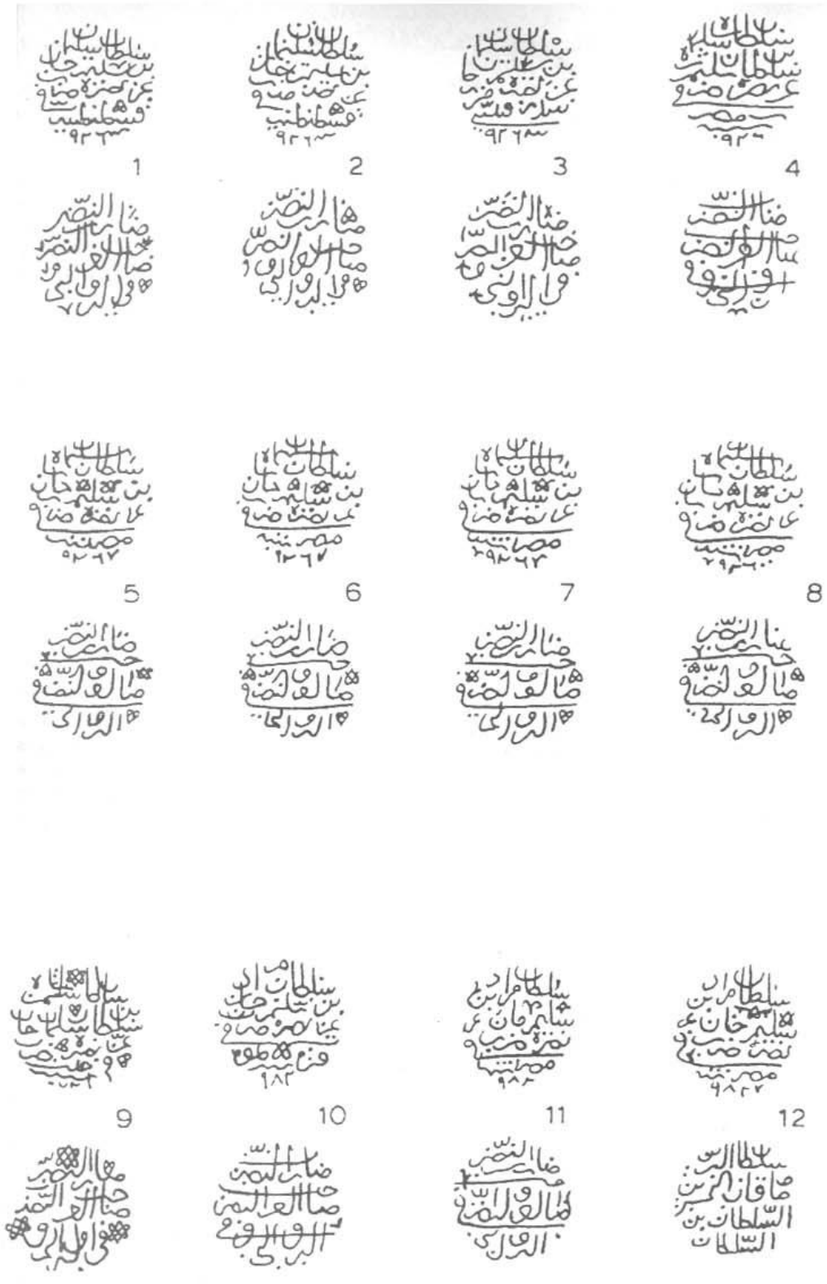
Mısır

Av. Sultan Murad bin / Selim han azze / nasrühü duribe / fi / Mısır sene / 982. Lâm din Selim încadrat de floare de crin (în dreapta) şi siglă neclară (v cu laturile curbate?) (în stânga). Frunză rumi spre dreapta ridicată din finala lui bin.
Rv. Daribun nadri / sahibül izzi vennasri / fi / elberri velbahr. Frunză rumi spre dreapta aplicată pe capătul din stânga al lui hib scris median. Frunză rumi spre stânga ridicată pe iniţiala lui sahib.
Cf. Pere 273.

Pl. I. Monedele de aur otomane din tezaurul de la Bălţata.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Pl. II. Monedele de aur otomane din tezaurul de la Bălţata (desene).

11. AV ↑ 3,50 g; 20 mm.

Av. Sultan Murad bin / Selim han azze /nasrühü duribe / fi / Mısır sene / 982. Ornament cordiform în stânga şi în dreapta lui lâm din Selim, cel din stânga cu prelungirile laterale în formă de frunze rumi. Sigla v ? pe fi (în stânga) şi în dreapta anului. Rv. Sultanül berreyni / ve hakanül bahreyni / essultan bin / essultan.
Cf. Pere 274.

12. AV ↙ 3,51 g; 20 mm.

În privinţa emitenţilor există în lista publicată anterior o neconcordanţă: patru în loc de trei exemplare pentru Murad al III-lea căruia i-a fost probabil atribuită şi piesa nr. 4. Faptul că presupusul an de domnie nu a fost citit pe moneda lui Selim al II-lea arată că el ar fi figurat alături de anul hegirei în partea de jos a aversului care, la piesa în discuţie (nr. 9), nu este complet imprimat. Rezultă că anul 3 citit pe şase dintre altânii lui Süleyman I este cuvântul sene aplicat în dreapta-jos, uşor de confundat cu cifra 3, sau sigla v în aceeaşi poziţie (vezi nr. 1-3 şi 5-7); sigla v aplicată în stânga-jos (nr. 8) a fost citită drept cifra 7, cu care se aseamănă. Pentru Murad al III-lea, lipsind astfel de semne, se pare că s-a citit drept anul 6 chiar ultima cifră a anului hegirei, 2, de unde şi atribuirea probabilă acestui sultan a piesei nr. 4. Aceste deslușiri sunt de avut în vedere la folosirea informațiilor privind alte descoperiri monetare semnalate de A.A. Nudelman, pentru care a fost precizat, pe acelaşi principiu, anul de domnie [7]. Se mai cunosc în spaţiul românesc descoperiri de altâni din aceeaşi epocă, dar marea majoritate au fost doar semnalate sau publicate fără detalii. Ele sunt totuşi numeroase şi citǎm aici, fără pretenţia întocmirii unei liste complete, tezaurele de la Dezghingea, raionul Comrat [8] şi Moscovei, raionul Cahul [9] (ambele în Rep. Moldova), Galaţi – punctul Vadu Raşcu [10], Seliştea, com. Mileanca, jud. Botoşani [11], Tanacu, jud. Vaslui [12], în teritoriul Moldovei medievale, cele de la Zimnicea, jud. Teleorman [13], în Ţara Românească, Oradea [14], Baia Mare [15] şi Stupini, com. Sânmihaiu de Câmpie, jud. Bistriţa-Năsăud [16], în Transilvania, Cochirleni, com. Rasova, jud. Constanţa [17], în imperiu, la care se adaugă descoperiri izolate la Iaşi – în curtea bisericii Golia [18], Poarta Albă şi Vadu, com. Corbu, jud. Constanţa [19]. Pentru zona asiatică a imperiului beneficiem de mărturia unui tezaur descoperit în Siria, la Nikertay (în apropiere de Apamea), cuprinzând 72 monede de aur, între care 56 otomane din perioada Süleyman I – Murad al III-lea [20] şi 16 veneţiene ai căror emitenţi se înscriu între anii 1523 şi 1585 [21]. Din păcate nu putem folosi în aceeaşi măsură repertoriul publicat de István Gedai, bogat în descoperiri de altâni, mai ales din teritoriul vilayetului de Buda [22]. Lăsând la o parte erorile mărunte (cele mai multe, probabil, de tipar), ca şi prezentarea prea generală a unor descoperiri (ceea ce le face din capul locului inutilizabile), atragem din nou atenţia că autorul nu are noţiuni elementare de numismatică otomană. Spre exemplu, afirmă că un tezaur descoperit la Budapesta ar fi cuprins doi altâni de la Murad al II-lea (nu este o greşeală de tipar, deoarece se dau şi anii de domnie, 1421-1451) [23], ori se ştie demult că otomanii au bătut monedă de aur abia sub Mehmed al II-lea, începând cu anul 1477. Cu toate îndemnurile la prudenţă, citǎm totuşi două descoperiri cu loturi de altâni contemporani cu cei de la Bălţata, ambele în imperiu: Pécsbányatelep, comitatul Baranya [24], şi Esztergom, comitatul Komárom [25].

La Bălţata, piesele egiptene se situează pe primul loc, cu cinci exemplare din totalul de opt pentru epoca lui Süleyman I, urmate de cele provenind de la Kostantaniye (2 exemplare) şi Sidrekıpsı (1); aceeaşi structură are şi lotul de la Pécsbányatelep. Şi la Nikertay atelierul de la Cairo se află în fruntea listei cu 15

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

exemplare dintr-un total de 36; Kostantaniye şi Sidrekıpsı sunt reprezentate de câte şase piese, celelalte fiind produse la Haleb (4), Amid (1) şi Bagdad (1) [26]. Repartiţia pieselor lui Süleyman I din lotul de la Baia Mare (încheiat cu o emisiune de la Ahmed I) este asemănătoare, cu Cairo pe locul întâi cu 8 din 13 piese cu atelierul precizat; acolo însă, monetăriile asiatice sunt mai bine reprezentate (Bagdad – 2 exemplare; Haleb, Kostantaniye şi Sidrekıpsı – câte 1) [27]. Urmând clasificarea lui S. Srećković [28], altânii de la Bălţata se distribuie astfel: grupa I, anii 1520-1534 – 1 exemplar (nr. 4, Mısır); grupa II, anii 1534-1555 – 4 (nr. 5-8, Mısır); grupa III, anii 1555-1566 – 3 (nr. 1-2, Kostantaniye, şi nr. 3, Sidrekıpsı). Limitele cronologice nu sunt însă confirmate şi unele descoperiri de aspri sugerează situarea grupei II după 1541, cu prelungirea datării grupei I până la acest an [29]. În acelaşi sens pledează existenţa unor altâni cu legende specifice grupei I emişi după 1534, categorie căreia îi aparţin, spre exemplu, emisiunile de la Tebriz din timpul războiului cu Iranul din 1534-1536, când otomanii au ocupat oraşul [30]. S-au bătut atunci la Tebriz şi dirhemi de acelaşi tip (probabil cu tipare destinate baterii în aur), care poartă chiar anul Hegirei 941 (1534-1535) (cf. Pere 202, cu o lectură care ar indica o legendă din grupa II, dar contrazisă de ilustraţie unde observăm o legendă tipică pentru grupa I, cu *Süleyman şah bin sultan Selim şah* şi nu cu *Süleyman şah bin sultan Selim han*) [31]. Se cunosc emisiuni de aur cu legende integrabile grupei I mult mai târzii, cum sunt cele de la Zebid, în Yemen, cu anul 959 (1551-1552) [32], fapt care nu justifică prelungirea ei dincolo de 1541, dar avertizează că delimitarea dintre grupe are o valoare generală, unele ateliere folosind în împrejurări deosebite formule mai vechi sau care nu se înscriu în specificul grupei contemporane. Emisiunea atelierului citat, aflat într-o regiune în care stăpânirea casei lui Osman s-a instaurat şi menţinut indirect şi cu dificultate, s-ar explica prin folosirea unor tipare mai vechi disponibile, impusă de nevoia urgentă de bani, poate pentru susţinerea expediţiei navale împotriva portughezilor din Oceanul Indian condusă de Piri Reyis, kapudanul Suezului [33]. Structura pe grupe a pieselor lui Süleyman I de la Nikertay, este uşor diferită, ceea ce se explică desigur şi prin dimensiunea mai mare a eşantionului: grupa I – 10 exemplare (Mısır 7, Amid 1, Kostantaniye 1, Siroz 1); grupa II – 10 (Mısır 4, Haleb 4, Bagdad 1, Siroz 1); grupa III – 16 (Sidrekıpsı 6, Kostantaniye 5, Mısır 4, Siroz 1) [34]. În grupa I am inclus două monede ale căror legende de avers se îndepărtează de formula-tip prin titlul han adăugat pentru Selim; una de la Kostantaniye, din păcate neilustrată [35], cealaltă de la Siroz [36]. Apartenenţa la grupa I este sugerată şi de o piesă de la Siroz cu avers asemănător, publicată de Cüneyt Ölçer, pe care finala primului şah şi cea a lui nasrühü sunt contopite într-un ornament cordiform [37], ca la emisiunile de aspri notate cu B1, C şi C1 de S. Srećković. Confirmarea încadrării vine de la o piesă similară de la Alger purtând anul 936 (1529-1530) [38], care ar indica şi prezenţa în atelierul magrebin a unor meşteri şi (sau) tipare de la Siroz, care se vor fi deplasat odată cu trupele destinate a participa la luptele cu spaniolii.

Altânii bătuţi la Sidrekıpsı sub Süleyman I au fost discutaţi recent de Kenneth M. MacKenzie, care a avut prilejul să cerceteze un lot dintr-un tezaur cu emisiuni de la acest sultan şi până la Mehmed al III-lea, recuperat dintr-o epavă din apropierea coastelor Anatoliei [39]. Cele 36 de monede ale acestui atelier (reprezentând circa 20% în cadrul lotului; nu se dau informaţii asupra celorlalte monetării) sunt grupate după datările lui S. Srećković, fără alte precizări asupra aversului. Pentru revers se trimite la tipuri definite separat prin desene.

În comentariu se prezintă (inclusiv prin desene) trei legende-tip pentru avers, lăsându-se pe seama cititorului a le găsi pe planşe. Confruntarea cu fotografiile este însă derutantă, deoarece chiar de la primele poziţii, nr. 1-2, aflăm un avers caracteristic grupei I care nu apare între legendele-tip. Nu figurează între acestea nici soluţia cu Süleyman scris pe rândul întâi, ca la moneda nr. 3 de la Bălţata, dar consultând planşele III-IV se observă că dispunerea în cauză caracterizează marea majoritate a pieselor eşantionului. Sperăm că la editarea detaliată a acestei interesante descoperiri vom obţine nu numai limpezirea aspectelor de mai sus, ci şi o discuţie asupra siglelor şi ornamentelor, împreună cu stabilirea eventualelor legături între V ştanţe.

Piesele lui Selim al II-lea de la Nikertay provin de la Mısır (7 exemplare), Sidrekıpsı (2), Dimaşk (1) şi Kostantaniye (1), lipsind cele de la Haleb, atelier situat în zona în care s-a făcut descoperirea, reprezentat la Bălţata printr-un exemplar. Pentru epoca lui Murad al III-lea, observăm că Haleb domină în lotul de la Nikertay, cu 5 piese din totalul de 9, urmat de Mısır (2), Dimaşk (1), şi Sidrekıpsı (1) [40]. Această repartiţie contrastează cu aceea a lotului de Bălţata, în care două monede de la Mısır se alătură uneia de la Karatova. Şi la Baia Mare atelierul de pe Nil deţine supremaţia, cu 11 din 14 piese; mai sunt reprezentate acolo monetăriile de la Kostantaniye (2) şi Sakız (Chios) (1) [41]. Remarcăm de asemenea că grupul de altâni din vremea lui Murad al III-lea de la Nikertay nu include piese asemănătoare monedei cu nr. 11 de la Bălţata, al cărei revers este caracterizat de formula *sultân ül-berreyn ve hakân ül-bahreyn es-sultân bin es-sultân* (în catalog am păstrat transliteraţia din lucrarea lui Nuri Pere) ("sultanul a două continente şi stăpânul a două mări, sultan fiu de sultan"). Prezentă pe unele emisiuni otomane încă din vremea lui Mehmed al II-lea [42], absentă sub Selim al II-lea, titulatura în discuţie este reluată pe altânii lui Murad al III-lea produşi la Mısır, Haleb şi Trablus, iar sub Mehmed al III-lea şi pe cei de la Amid, Bagdad, Bosna, Sivas şi Tokat. Se pare că piesele cu acest aspect s-au bătut în a doua parte a domniei, deoarece unii dintre dirhemii realizaţi cu tipare de altân în atelierele apropiate de spaţiul luptelor otomano-iraniene prezintă legende din aceeaşi categorie [43]. Spre aceeaşi concluzie îndeamnă şi decalajul cronologic dintre acumulările de la Nikertay şi de la Bălţata, sugerat de prezenţa pieselor europene de până cel târziu în 1585, în prima [44], şi de până cel puţin în 1595, în cea de a doua. Şi lotul de la Baia Mare, încheiat cu o emisiune de la Ahmed I, ar confirma această idee, deoarece legenda de mai sus figurează pe 7 din cei 14 altâni din epoca lui Murad al III-lea.

Atragem atenţia asupra piesei bătute la Karatova din tezaurul de la Bălţata, în primul rând pentru că emisiunile atelierelor din zona „sârbească" sunt foarte rare; în nici una din descoperirile citate ele nu sunt atestate. Producţia de piese de aur de la Karatova era situată sub Süleyman I (începând cu grupa II, deci după 1541) şi sub Selim al II-lea [45], iar acum avem dovada că ea a continuat şi sub Murad al III-lea (1574-1595).

Spre deosebire de descoperirile de aspri de la Dunărea de Jos, în care predomină monedele atelierelor europene, iar cele orientale depăşesc doar în împrejurări deosebite 10%, în lotul de altâni de la Bălţata se află pe locul întâi piesele egiptene care, împreună cu moneda de la Haleb, reprezintă 66,66%; şi la Nikertay atelierele afro-asiatice dau 66,06%. Celelalte descoperiri din spaţiul românesc par a se încadra într-o repartiţie similară (cu excepţia micului lot de la

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Dezghingea cuprinzând numai piese orientale). Spre exemplu, la Baia Mare, pentru întreg lotul obţinem: Mısır 64,86%; ateliere europene 21,61%; ateliere asiatice 13,50%. Apropierea dintre structura descoperirilor din regiunile dunărene şi aceea a tezaurului de la Nikertay s-ar explica nu numai prin marea producţie a atelierelor din Orient dar şi prin rolul de distribuitor jucat de Istanbul. Se ştie că regiunilor cucerite de Selim I li se cerea să achite taxele destinate capitalei în monedă de aur, pusă apoi în circulaţie prin plăţile efectuate de stat [46]. Analiza de detaliu dezvăluie totuşi deosebiri importante între aceste tezaure: la Nikertay, atelierele asiatice sunt mult mai bine reprezentate în raport cu cele cairote decât la Bălţata şi la Baia Mare, iar la Dezghingea monetăriile europene lipsesc. De asemenea, atelierele macedonene şi acela din Istanbul sunt bine reprezentate la Nikertay, depăşind atelierele asiatice, dar pe baza unei singure mărturii nu se poate da observaţiei o valoare generală pentru zona în cauză. Egiptul pare a fi fost principalul furnizor de piese de aur pentru întreg imperiul. Referitor la raritatea altânilor epocii lui Süleyman I bătuţi în zona „sârbească", ea a fost explicată şi prin titlul lor mai ridicat care i-ar fi făcut foarte căutaţi în Orient, mai cu seamă în Egipt, unde ar fi fost topiţi pentru baterea de altâni cu titlul mai scăzut care li s-ar fi substituit pe piaţa balcanică [47]. Pentru a şti mai mult va trebui să aşteptăm nu numai publicarea de date noi din arhivele otomane, dar şi sporirea dosarului descoperirilor, deocamdată foarte sărac.

Notă adiţională. După încheierea articolului a apărut volumul *Tezaure din muzeele oraşului Chişinău, secolele XVI-XVIII*, Chişinău, 1994, care include în repertoriu şi tezaurul de la Bălţata, confirmându-se datarea în epoca lui Mihai Viteazul (p. 34-38, nr. 12, articol semnat de E. Nicolae, V.M. Butnariu, Ana Niculiţă şi Vera Paiul). În cartea citată, pe lângă fişele privind câteva loturi de monede otomane, subsemnatul am contribuit şi cu o prezentare generală a activităţii monetare din Imperiul Otoman (p. 63-69). Din păcate, coordonatorul V.M. Butnariu a făcut modificări în manuscris fără să mă consulte şi nu am avut prilejul de a elimina erorile, deoarece nu am beneficiat de corectură. Mă văd deci nevoit să fac aici îndreptările principale, lăsând deoparte exprimările nefericite sau chiar incorecte. Astfel, unii termeni sau nume de ateliere au apărut peste tot deformate: margîr în loc de mangîr; *işaret* în loc de *işaret harfler*; Galibolu în loc de Gelibolu; Kostamoniye în loc de Kastamoniye; Hîzar în loc de Hîzan; Lalende în loc de Larende ş.a. Alte greşeli de culegere: Karatova-1 în loc de Karatova-4 la p. 19, rândul 3 de jos (tezaurul de la Leuşeni-Cărpineni), 1,5 g în loc de 1,15 g la p. 63, ultimul rând, şi Selim II în loc de Selim I la p. 69, rândul 17 de sus. Mai grave sunt intervenţiile brutale asupra conţinutului. La p. 66, rândul 26 de sus, după Kuçayne s-a introdus între paranteze Kocani (corect Kočani), rezultând indentificarea cu această localitate macedoneană, ceea ce este inexact, Kuçayne fiind situată în nord-estul Serbiei [48]. În mod similar, la p. 68, rândul 14 de sus, după Canca apare Çankiri, aşa cum greşit figurează în unele lucrări mai vechi, atelierul aflându-se la sud de Trabzon. Erori suplimentare de acelaşi tip cuprinde şi indicele întocmit de coordonator: Serez şi Sidrekıpsı sunt situate în Turcia (corect Grecia). În unele cazuri s-au scos anii de domnie pe care-i precizam pentru unii sultani, având temeiuri de a o face, în schimb s-a completat la p. 67, rândul 1, pentru Mustafa I, cu anii 1617-1618 (şi aşa găsim şi în indice), neţinându-se seama că a avut şi o a doua domnie în 1622-1623, deşi se putea afla acest lucru două rânduri mai jos, unde au

rămas anii corecţi, dar de unde a fost eliminat numele sultanului. La aceeaşi pagină, rândul 2, relativ la baterea de aspri la Karatova, era în manuscris „cu o întrerupere mai importantă", ceea ce însemna că există şi altè întreruperi; a fost eliminat cuvântul „mai", rezultând că atelierul şi-ar fi întrerupt activitatea o singură dată. Tot la p. 67, pasajul în legătură cu atelierele asiatice şi africane a fost integral reformulat, obţinându-se un text care contrazice ceea ce spun la pagina următoare despre Mısır. În loc de „Centrele de producţie din Asia şi Africa de Nord, luate împreună, se reflectă de obicei în procente nesemnificative în componenţa descoperirilor de la nord de Dunăre, adică sub 10%, prag pe care îl depăşesc totuşi în împrejurări excepţionale, sub Selim I, Süleyman I şi Murad al III-lea (a doua jumătate a domniei), iar de la mijlocul secolului al XVII-lea, pe măsură ce atelierele europene se închid, sunt bine atestate piesele cairote" apare „ ... sub 10%. Acest prag e depăşit de piesele cairote în împrejurări excepţionale, sub Selim I, Süleyman I şi Murad III (a doua jumătate a domniei), iar de la mijlocul secolului al XVII-lea pe măsura închiderii atelierelor europene". Micul articol „Timurizii" de la p. 94 nu îmi aparţine; el provine din detaşarea şi amplificarea unei note din fişa tezaurului de la Oneşti (cf. p. 21-24) (*Eugen Nicolae*).

NOTE

[1] A.A. Nudel'man, *Topografija kladov i nahodok ediničnĭh monet*, Chişinău, 1976, p. 122-123, nr. 49.

[2] P.P. Byrnja, A.A. Nudel'man, T.F. Rjaboj, în *Arheologičeskie issledovanija v Moldavii, 1985*, Chişinău, 1990, p. 239-249.

[3] Din colectivul care a reluat studiul tezaurelor medievale din colecţiile de la Chişinău fac parte Ana Boldureanu, Ana Niculiţă, Vera Paiul şi Raisa Tabuica; pentru unele loturi de piese islamice colaborează E. Nicolae.

[4] Cf. A.A. Nudel'man, *op. cit., loc. cit.*

[5] *Ibidem*, p. 145, nr. 52 şi 53, cu bibliografia.

[6] N. Pere, *Osmanlılarda madenî paralar* (Coins of the Ottoman Empire), Istanbul, 1968.

[7] Vezi spre exemplu A.A. Nudel'man, *op. cit.*, p. 96-97, nr. 8, tezaurul de la Săseni: aspri de la Bayezid al II-lea cu anii 3 şi 4 de domnie.

[8] A.A. Nudel'man, în *Arheologičeskie issledovanija srednevekovyh pamjatnikov v Dnestrovsko-Prutskom meždureč'e*, Chişinău, 1985, p. 160-175, după datele din vechea notă de inventar de la Institutul de Arheologie din Bucureşti (nr. 576 din 1956, întocmită de B. Mitrea şi V. Canarache): Süleyman I – 3 exemplare (Edirne, Kostantaniye, Serez); Selim al II-lea – 1 (Amasya); Murad al III-lea – 3 (Novar 1; neprecizate 2). O verificare recentă ne dă posibilitatea să oferim structura reală a lotului: Süleyman I – 4 (Mısır 3, Haleb 1); Selim al II-lea – 1 (Mısır); Murad al III-lea – 1 (Mısır); Mehmed al III-lea – 1 (Amid) (Eugen Nicolae).

[9] A.A. Nudel'man, *Topografija* ..., p. 128-129, nr. 66: Selim al II-lea, 1 exemplar (Haleb).

[10] O. Iliescu, SCN, 1, 1957, p. 464, nr. 9: 77 altâni din perioada Süleyman I – Ahmed I.

[11] Gr. Foit, *Noi tezaure monetare medievale descoperite în regiunea Suceava*, Suceava, 1967, p. 23-31: Selim al II-lea, 1 exemplar (Mısır).

[12] V. Căpitanu, Carpica, 6, 1974, p. 77-106: Murad al III-lea, 2 exemplare (Kostantaniye şi Mısır).

[13] I. Spiru, BSNR, 70-74, 1976-1980 (1981), p. 653: 1 exemplar neprecizat.

[14] Constanţa Ştirbu, CN, 1, 1978, p. 91, nr. 11: 27 exemplare din perioada Süleyman I – Murad al III-lea emise la Mısır şi Kostantaniye.

[15] E. Chirilă, O. Bandula, *Tezaurul monetar de la Baia Mare*, Baia Mare, 1966; E. Chirilă, A. Socolan, *Tezaure şi descoperiri monetare din colecţia Muzeului Judeţean Maramureş*, Baia Mare, 1971, p. 67-68.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

[16] E. Chirilă, V. Lucăcel, RevMuz, 6, 1969, 2, p. 170-171: 3 exemplare – Süleyman I, Mısır; Murad al III-lea, Kostantaniye; neprecizat.

[17] C. Moisil, BSNR, 17, 1922, p. 58, nr. 90 (244 galbeni turceşti); O. Iliescu, în *Studii asupra tezaurului restituit de URSS*, Bucureşti, 1958, p. 27-28 (250 de altâni din sec. XVI, mai ales din timpul lui Murad al III-lea şi Mehmed al III-lea).

[18] V. Chirica, M. Tanasachi, *Repertoriul arheologic al judeţului Iaşi*, Iaşi, 1984, p. 203 (1 exemplar sec. XVI).

[19] G. Custurea, Pontica, 16, 1983, p. 296-297: Poarta Albă – 1 exemplar Süleyman I, Haleb; Vadu – 2 exemplare Süleyman I, Amid şi Mısır, şi 1 exemplar Murad al III-lea, Dimaşk.

[20] A. Zaqzouq, RBN, 119, 1973, p. 145-160.

[21] G. Gorini, *loc. cit.*, p. 161-167.

[22] I. Gedai, *Turkish coins in Hungary in the 16th and 17th centuries*, în *A Festschrift presented to Ibrahim Artuk on the occasion of the 20th anniversary of the Turkish Numismatic Society*, Istanbul, 1988, p. 102-119. Vezi şi recenzia lui E. Nicolae în SCIVA, 43, 1992, 1, p. 97-99 şi Luana Popa, E. Nicolae, BSNR, 80-85, 1986-1991 (1992), p. 148-149.

[23] I. Gedai, *op. cit.*, p. 108, nr. 5.

[24] *Ibidem*, p. 112, nr. 25: 31 altâni de la Süleyman I, dintre care 29 cu atelierul precizat (Mısır 19, Kostantaniye 6, Sidrekıpsı 4).

[25] *Ibidem*, p. 115, nr. 34: 3 altâni de la Süleyman I (Mısır) şi Murad al III-lea (Haleb şi Trablus).

[26] A. Zaqzouq, *op. cit.*, p. 150-155.

[27] E. Chirilă, O. Badula, *op. cit.*, p. 32, nr. 950-963.

[28] S. Srećković, *Osmanlijski novac kovan na tlu Jugoslavije*, Beograd, 1988, p. 79.

[29] E. Nicolae, AIIAIaşi, 25, 1988, 2, p. 556; M. Maxim, E. Nicolae, Peuce, 10, 1991, 1, p. 569; E. Nicolae, E. Păunescu, SCN, 10, 1993 (sub tipar).

[30] C. Ölçer, TNDBülten, 17, 1985, p. 4-10; A. Decei, *Istoria Imperiului Otoman până la 1656*, Bucureşti, 1978, p. 180-182.

[31] În timpul aceleiaşi campanii s-au bătut şi la Hille, în Irak, dirhemi cu ştanţe de altân: cf. C. Ölçer, *op. cit.* Şi sub Murad al III-lea, tot în vremea luptelor cu iranienii, s-au bătut dirhemi cu tipare de altân, atestaţi şi în descoperirile din România, în tezaurele de la Tăriceni (Elena Isăcescu, CreştCol, 13-14, 1965, p. 80-81 şi SAO, 7, 1968, p. 265: 3 exemplare de la Canca) şi Bercioiu (E. Nicolae, G. Custurea, BSNR, 77-79, 1983-1985, 1986, p. 311, nr. 36 şi p. 312, nr. 56-57: 1 exemplar de la Canca şi 2 de la Erzurum).

[32] Pere 194. Pentru monedele otomane bătute în Yemen vezi recent: C. Ölçer, TNDBülten, 26, 1989, p. 16-19; V. Popp, G.-R. Puin, H. Wilski, în *A Festschrift* ..., p. 251-266.

[33] A. Decei, *op. cit.*, p. 186-187.

[34] Cf. A. Zaqzouq, *op. cit.*, p. 150-155.

[35] *Ibidem*, p. 151, nr. 5.

[36] *Ibidem*, nr. 8.

[37] C. Ölçer, *Darphane Müzesi, Osmanlı madeni paraları kataloğu*, Istanbul, 1985, p. 25, nr. 366.

[38] *Ibidem*, p. 22, nr. 307, unde atelierul este citit Cerbe (insula Djerba), dar eliful foarte clar atât în desen cât şi în fotografie impune lectura Cezayir (Alger).

[39] K. MacKenzie, Nomismatika chronika, 10, 1991, p. 71-80.

[40] Cf. A. Zaqzouq, *op. cit.*, p. 156-158.

[41] E. Chirilă, O. Bandula, *op. cit.*, p. 32-33, nr. 964-977. Piesa de la Sakız figurează cu atelierul neprecizat; lectura noastră s-a făcut după fotografia din pl. X, nr. 98.

[42] N. Pere, *op. cit.*, p. 89-90.

[43] Vezi mai sus nota 34.

[44] G. Gorini, *op. cit.*, p. 167, nr. 15-16.

[45] S. Srećković, *op. cit.*, p. 79, 81 şi 146.

[46] H. Sahillioğlu, în vol. *Precious metals in the later medieval and early modern worlds*, Durham, North Carolina, 1983, p. 279-280.

[47] S. Srećković, *op. cit.*, p. 73.

[48] *Ibidem*, p. 16.

LES MONNAIES OTTOMANES EN OR DU TRÉSOR DE BĂLŢATA DÉP. DE CRIULENI, RÉP. DE MOLDAVIE

RÉSUMÉ

Le trésor de Bălţata a été découvert par hasard en 1961 et on a déjà publié le vase qui l'abritait, 17 bijoux en argent et une liste des monnaies dont le total était estimé à plus de 263 pièces – 20 en or (Empire Ottoman, Hongrie, Venise), les autres en argent (Transylvanie, Hongrie, Pologne, États Allemands, Pays-Bas espagnols et Hollande) (notes n°s 1 et 2). Étant publiées sans détails, la réexamination des monnaies s'avère nécessaire. La datation même du trésor – après 1622, devrait être vérifiée, car il semble appartenir plutôt à la fin du XVIe siècle (notes n°s 3-5).

On présente les 12 altouns ottomans, en corrigeant quelques erreurs et en précisant les ateliers: Süleyman Ier – 8 exemplaires (Mısır 5, Kostantaniye 2, Sidrekıpsı 1) (la répartition selon S. Srećković: groupe I – 1, Mısır; groupe II – 4, Mısır; groupe III – 3, dont Kostantaniye 2 et Sidrekıpsı 1); Selim II – 1 (Haleb); Murad III – 3 (Mısır 2, Karatova 1). Pour Karatova on connaissait seulement des altouns du temps de Süleyman Ier et de Selim II; la monnaie du trésor de Bălţata prouve que l'atelier a continué sa production sous Murad III.

On analyse la structure du lot par rapport à d'autres découvertes, en discutant la légende et la datation de quelques émissions. En général, ce sont les altouns des ateliers afro-asiatiques qui prédominent; ils représentent 66,66% à Bălţata et 66,06% dans le trésor de Nikertay, en Syrie, publié par A. Zaqzouq et G. Gorini (notes n°s 20-21). Il est à noter que les altouns égyptiens sont mieux représentés à Bălţata qu'à Nikertay et que dans ce dernier trésor les pièces de Kostantaniye et des ateliers balkaniques dépassent ceux frappés dans les régions asiatiques.

EXPLICATION DES FIGURES

Pl. I-II. Monnaies ottomanes en or du trésor de Bălţata (photos et dessins).

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com